

Особливості трансформації суспільних рухів у політичні партії (на прикладі Чехії та Словаччини)

Розглянуто передумови утворення суспільних рухів у Чехії та Словаччині; проаналізовано особливості їх діяльності; виокремлено чинники трансформації суспільних рухів «Громадянський форум» та «Громадськість проти насилля» у політичні партії.

Ключові слова: суспільні рухи, трансформації політичних систем, комуністичні партії, незалежність, революція, демократизація.

Peculiarities of social movements' transformation into political parties (at the example of Czech Republic and Slovakia)

The preconditions of social movements' creation in Czech Republic and Slovakia are considered; peculiarities of its activity are analyzed. The author singled out factors of transformation of social movements „Civic Forum” and „Public against Violence” into political parties.

Keywords: social movements, transformation of political systems, communist parties, independence, revolution, democratization.

Właściwości transformacji ruchów społecznych w partie polityczne (na przykładzie Czech i Słowacji)

Rozpatrzono przesłanki utworzenia ruchów społecznych w Czechach i Słowacji; przeanalizowano właściwości ich działalności; wyróżniono czynniki transformacji ruchów społecznych „Forum Obywatelski” i „Społeczeństwo przeciw gwałtu” w partie polityczne.

Słowa kluczowe: ruchy społeczne, transformacja systemów politycznych, partie komunistyczne, niezależność, rewolucja, demokratyzacja.

Protesty w państwach Europy Centralno-Wschodniej w ciągu XX wieku w całości były założone na tradycji mobilizacji ludzi w ramach niestabilnych sytuacji politycznych. Więc pojawienie w 1989 roku możliwości politycznych dla mobilizacji masowej i rozwoju kultury

protestów społecznych można rozpatrywać jako początek utworzenia opozycyjnych ruchów społecznych. Ich utworzenie i późniejsza działalność stały katalizatorem demokratyzacji państw Europy Centralno-Wschodniej.

Czechosłowację można uważać wzorcem działalności demokratycznej opozycyjnych ruchów społecznych, biorąc pod uwagę, że osiągnięcie tego celu odbyło się drogą pokojową, bez wykorzystania zbroi oraz ofiar. Dlatego studiowanie przesłanek utworzenia, właściwości działalności, a także późniejsza instytucjonalizacja ruchów społecznych w Czechach i Słowacji dają możliwość dokładnie przeanalizować ich rolę w demokratyzacji tych państw, rozpatrzyć wpływ partii politycznych, które utworzyły się z tych ruchów, na rozpad Czechosłowacji oraz pewny scenariusz rozwoju wydarzeń w państwach, które są na drodze przejścia do demokracji.

Przesłanki utworzenia i właściwości działalności ruchów społecznych studiowało wiele naukowców. W szczególności, znaczny wkład w rozwój teorii ruchów społecznych zrobili amerykańscy naukowcy G.Blumer, U.Kornchauer, D.Makadam, S.Terrou, C.Tilli, francuski uczone A.Turen, amerykański socjolog N.Smelzer, polski badacz P.Sztompka, rosyjscy badacze O.Zdrawomyslowa, O.Yanyckyj, O.Rotmistrov¹ ta inni. Ruchy społeczne w państwach Europy Centralno-Wschodniej badali kanadyjscy naukowcy Dz.Krapfl² i V.Homez³, węgierski badacz M.Sabo⁴ ta inni. Partie polityczne państw Europy Centralno-Wschodniej także analizowały naukowcy wśród których ukraińscy badacze A.Romanyuk i J.Shveda⁵, niemiecki badacz G.-J.Feen⁶, amerykański uczone G.Kitshelt⁷, niderlandzki politolog P.Kopecki⁸.

Celem artykułu jest wyznaczenie przesłanek utworzenia ruchów społecznych „Forum Obywatelski” w Czechach i „Społeczeństwo przeciw gwałtu” w Słowacji, analiza kontekstu socjalnego i właściwości ich działalności, a także przyczyn późniejszej transformacji tych ruchów w partie polityczne.

W Czechosłowacji, jak i w innych państwach Europy Centralno-Wschodniej, pod koniec lat 80-ch pojawił się kryzys władzy komunistycznej. Ruch protestu przeciwko reżimowi politycznego rozwinął się pod hasłami przekształceń demokratycznych, niezależności, a także zbliżenia z Europą.

¹ Камінська Л. Ф., *Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів*, “Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Соціологія”, 2010 №1, ст. 91

² Ротмистров А. Н. *Общественные движения: опыт классификации социологических концепций* http://ecsocman.hsc.ru/data/2011/02/05/1214886336/Rotmistrov_06.pdf [09.2014]

³ Krapfl J., *Civic Forum, Public Against Violence, and the Struggle for Slovakia* <http://www.escholarship.org/uc/item/410258c8> [09.2014]

⁴ Gomez V., *From Protest to Party: The Transformation of Post-Communist Opposition Movements in East-Central Europe* www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Gomez.pdf [09.2014]

⁵ Szabó M., *Some Lessons of Collective Protests in Central European Post-Communist Countries: Poland, Hungary, Slovakia, and East Germany Between 1989-1993* www.ajk.elte.hu/file/SzaboMate-Lessons.pdf [09.2014]

⁶ Романюк А., Шведа Ю., *Партії та електоральна політика*, Львів 2005, 348 с.

⁷ Феен Г. Й., *Розвиток партійних систем у посткомуністичних країнах* www.kas.de/ukraine [09.2014]

⁸ Kitschelt H., *Formation of party cleavages in post-communist democracies: theoretical propositions*, “Party politics”, 1995 №4, P. 449

W ciągu występów antykomunistycznych w Czechach utworzył się ruch opozycyjny – „Forum Obywatelski” (FO) na czele z V.Gavelom, w Słowacji – „Społeczeństwo przeciw gwałtu” (SPG) na czele której stanął J.Czarnogórski.

Znaczny wpływ na działalność ruchów protestnych w Czechosłowacji miał Polski związek zawodowy „Solidarność”, który był utworzony jeszcze w 1980 roku i do początku lat 90-ch przekształcił się w silny i wpływowy ruch opozycyjny. Czechosłowacji brakowało tego, co miała Polska – doświadczenie aktywistów w organizacji i przeprowadzeniu oporu antykomunistycznego. W czeskich desydentów nie było wyraźnej struktury protestów⁹. Pod koniec lat 80-ch Polscy i Czescy intelektualiści organizowali wspólne spotkania, celem których było omawianie i znalezienie rozwiązań istniejących problemów. Dla Czechosłowacji ważność tych spotkań polegała na możliwości przejścia doświadczenia polskiego ruchu antykomunistycznego. Jednak, w porównaniu do Polski i Węgier, ruchy społeczne w Czechosłowacji były dość słabe. To było związane z brakiem wsparcia związków zawodowych, inteligencji i desydentów przez społeczeństwo.

Okupacja nazistami 1935-1945 rr., totalitarne państwo komunistyczne i „Praska Wiosna” 1968r. radykalnie zmniejszyła ilość czeskiej elity oraz zmieniła jej charakter. Z jednej strony, zniszczyły fizycznie lub zmusiły emigrować, z drugiej strony – „odsunęły na ubocze” społeczne. W ten sposób czeska elita, która chciała wywieść własne społeczeństwo na nowy poziom rozwoju, w 1989 roku była osłabła, nieliczebna, słaba i pewnie izolowana od społeczeństwa reżimom komunistycznym. To były małe grupy, do których wchodziłi intelektualiści różnych orientacji politycznych oraz najbardziej śmiało przedstawiciele innych warstw społecznych, przeważnie studenci i pracownicy. Najbardziej liczebną i znaną była grupa „Chartija 77”¹⁰.

Od początku taką nazwę miał manifest o prawach człowieka, podpisany w Czechosłowacji na początku 1977 roku grupą czeskich i słowackich obrońców praw człowieka. Jednak „Chartia” za krótki czas przetrworzyła się w opozycję polityczną oraz ruch za prawa człowieka. Praktycznie przyjęcie danej Chartii było związane z ratyfikacją przez Czechosłowację dokumentów ONZ w sferze praw człowieka. Chociaż Praga, również jako Moskwa, zobowiązały się wykonywać zobowiązania międzynarodowe, w praktyce o nich nikt nie pamiętał. Stopniowo „Chartia 77” stała rozszerzać pole swoich interesów od praw człowieka do środowiska przyrodniczego i reform ekonomicznych. Ale sama „Chartia 77” nie potrafiła zająć miejsce nowej politycznej opozycji, decentralizowanej i zorientowanej na konkretne problemy. Ona stała fundamentem dla utworzenia nowych typów opozycji.

Tym czasem, w Słowacji zaczęły przejmować się problemami ekologicznymi, zwłaszcza po awarii na Czarnobyliu. Pytanie ochrony środowiska przyrodniczego było nierównoznaczne pytaniu antykomunizmu, ale dla dużej ilości ludzi ono stało pierwszym krokiem w tym

⁹ Kopecky P., *Developing Party Organizations in East-Central Europe: What Type of Party is Likely to Emerge?*, „Party politics”, 1995 №4, P. 517

¹⁰ Кені П., *Карнавал революції. Центральна Європа 1989 р.*, Київ 2006, 471 с.

kierunku. Pojawienie protestów ekologicznych pomogło przekształcić walkę przeciw reżimu rządzącego z zajęcia intelektualnego w konkretną dyskusję. Ale ograniczeniem dla słowackiej opozycji była izolacja ich członków. „Zieloni”, artyści, cerkiew, intelektualiści były w różnych środowiskach¹¹. Im brakowało zwartości i uzgodnień w konkretnych działaniach, co umożliwiłoby szybsze osiągnięcie postawionych celów. Chociaż „Chartia 77” nie potrafiła zjednoczyć się w jedyną mocną siłę opozycyjną, ale stała fundamentem dla utworzenia wpływowych ruchów antykomunistycznych, takich jak „Forum Obywatelski” w Czechach i „Społeczeństwo przeciw gwałtu” w Słowacji.

Na temat powstania ruchu „Społeczeństwo przeciw gwałtu” istnieją różne poglądy. Angielski badacz S. Smith zaznacza, że FO był założony jeszcze do SPG w m. Gumenne i innych miastach Wschodniej Słowacji. Czeski profesor Jan Rychlik zapewnia, że oddziały FO były utworzone w m. Koszyce i niektórych częściach Słowacji Zachodniej. Czeski historyk i politolog Irži Suk zaznacza, że FO był utworzony szybciej niż SPG w Słowacji Centralno-Wschodniej. Jan Rychlik przypuszcza, że centrum koordynacji FO, który był w Pradze, skasował wszystkie słowackie oddziały FO pod koniec listopada lub na początku grudnia 1989 r., po czym były reorganizowane jako oddziały SPG. Z kolei I. Suk nadaje dowody tego, że oddziały FO przeciwdziałały ich zjednoczeniu z SPG w 1990 r. oraz chciały zachować swoją początkową strukturę¹².

FO był utworzony 19 listopada 1989 roku, dwa dni po rewolucji Aksamitnej jako reakcja na okrutny rozgon demonstracji studentów przez policję 17 listopada. W ciągu dziesięciu dni strajku, słowacki FO był utworzony na miejscach pracy oraz w miastach, przynajmniej w 27 z 38 regionów Słowacji, na które ona była podzielona w 1989 r. Z momentu utworzenia i w ciągu dwóch lat FO miał duży wpływ na polityczne życie państwa.

Popularność FO miał poprzez dostępność dla prostych obywateli. Założyciele FO opisali go jako „otwarty dla wszystkich segmentów i silnych stron czechosłowackiej społeczności”¹³ i podkreślali, że „każdy może dołączyć się do FO” i to jest „ruch obu narodów”. FO zwrócił się do społeczeństwa z prostym i zrozumiałym programem, w którym przyzywał wrócić do swobody, demokracji, państwowej niezależności oraz Europy. Ruch także pobudzał społeczność do początku aktywnych działań skierowanych przeciwko reżimu rządzącemu oraz na wsparcie wymogu do nowego kierunku rozwoju kraju¹⁴. W odróżnieniu od FO, SPG był bardziej ograniczony. W jego deklaracji założycielskiej zaznaczono, że SPG to jest ruch „kulturalnego i akademickiego społeczeństwa”. Chociaż SPG przyzywało ludzi do walki dla dialogu i demokracji,

¹¹ Штінал К., *На прапорі чеських президентів міститься гасло «Правда перемагає»* http://gazeta.dt.ua/POLITICS/na_prapori_cheskih_prezidentiv_mistitsya_gaslo_prawda_peremagaє.html [09.2014]

¹² Кені П., *Карнавал революції. Центральна Європа 1989 р.*, Київ 2006, с. 123

¹³ Krapfl J., *Civic Forum, Public Against Violence, and the Struggle for Slovakia* <http://www.escholarship.org/uc/item/410258c8> [09.2014]

¹⁴ Gomez V., *From Protest to Party: The Transformation of Post-Communist Opposition Movements in East-Central Europe* www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Gomez.pdf [09.2014]

ale naprawdę nie proponowało ludziom wstąpić do swoich oddziałów. To, na pewno, było przyczyną tego, że grupa bratysławskich obywateli zdecydowała stworzyć niezależny Bratysławski FO jako bardziej otwarty.

SPG próbowało uratować swoją pozycję w oczach społeczeństwa w deklaracji 22 listopada gdzie było podkreślono, że inicjatywa jest otwarta dla wszystkich obywateli, które nie podtrzymują gwałtu. Także było zaznaczone, że SPG chce stanąć „ruchem całego społeczeństwa”, ale nie wyznaczała konieczności otwarcia filii poza Bratysławę. Z przeglądu gazet i listów, które nadchodziły do SPG, społeczeństwo uważało dany ruch nazwą Bratysławskiego FO¹⁵. Z czasem filie FO nazywają SPG lub dołączają się do nich. Przedstawiciel SPG w m. Preszowie zaznaczył, że przyczyną zmiany nazwy jest teza słowackiego aktora Mikułusza Lasa: „Nowe imię jest częścią ruchu odnowienia w Słowacji, wtedy jak FO wynikło i istnieje w czeskich miastach naszej Ojczyzny”. Innymi słowami „FO wynikło nie tutaj i podporządkowujemy się innej władzy, która wyznacza znaczenie naszych działań”¹⁶. Tak do czerwca 1990 r. FO zniknęło w Słowacji.

Właściwości powstania SPG w Słowacji trzeba rozpatrywać przez wydarzenia polityczne końca lat 80-ch – początku 90-ch. Były uczestnik SPG Ladislaw Snopko zaznaczył, że w Czechach do 1989 roku desydentów było znacznie więcej niż w Słowacji. Jego zdaniem SPG wynikło jako reakcja na wydarzenie w Pradze 17 listopada, chociaż w Słowacji demonstracja studentów odbyła się na dzień szybciej. Mianowicie Bratysława stała początkiem następnych powstań. Jednak L. Snopka wskazuje, że SPG było utworzone praktycznie jednocześnie z FO, bo ich powstanie było związane wspólnym celem działania – obaleniem władzy komunistycznej¹⁷. Jeśli do początku rewolucji desydenci i inne grupy opozycyjne nie odznaczyły się swoją siłą polityczną i wpływem, to z czasem FO i SPG stały najbardziej liczebnymi i wpływowymi w republice, bo one odegrały najważniejszą rolę w organizacji oraz przeprowadzeniu „rewolucji Aksamitnej” – bezkrewne powalenie reżimu komunistycznego w Czechosłowacji 16 listopada – 29 grudnia 1989 roku. Liderzy FO i SPG stali na czele powstania narodowego, nadali mu charakter organizacyjny i w ciągu kilku tygodni domogli się zmian w społeczno-politycznym życiu Czechosłowacji.

Rewolucja Aksamitna w Czechosłowacji rozpoczęła się z rozbiegu studentów przez policję, ale potem demonstracja przeszła w stan pokojowy. To było związane ze zmianą strategii działania w pierwsze dni listopada 1989 r. Strategia pełnego usunięcia komunistów od kierowania sprawami społecznymi oraz zakaz partii komunistycznej zmieniła się na strategię dialogu z komunistami pod hasłem „my nie jesteśmy takimi, jak oni” (nie będziemy walczyć z nimi

¹⁵ Марьина В., *Чехословацкая историография: перипетии движения к «бархатной» революции (1945 – 1989 гг.)*, „Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы. Взгляд через десятилетия”, 2001, с. 147-169

¹⁶ Харцисва Г., *Отношение словацких партий и движений к дезинтеграции ЧСФР*, „Политические партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям”, 1994, с. 223-239.

¹⁷ Kgraf J., *Civic Forum, Public Against Violence, and the Struggle for Slovakia* <http://www.escholarship.org/uc/item/410258c8> [09.2014]

ich metodami). Dlatego komuniści i nadal uczestniczyli w życiu politycznym kraju. W ciągu listopada i grudnia FO i SPG prowadziły dialog z komunistyczną partią Czechosłowacji dla uzgodnienia wspólnych działań w celu demokratycznych przekształceń w państwie.

Kierownictwo FO, które było od samego początku – czeski pisarz i desydent V.Gavel i mała grupa innych kluczowych desydentów, zdecydowali dołączyć ludzi, którzy wcześniej nie brali udziału w ruchach opozycyjnych. Ten krok był świadomą próbą ligitymacji FO jako kierownika demokratycznej transformacji drogą ustawienia go szerokiego przedstawicielstwa wśród społeczeństwa. Członki opozycji uświadamiali, że one są małą i izolowaną grupą w czeskosłowackemu społeczeństwie oraz potrzebują większego udziału i wsparcia obywateli. Oprócz tego, opozycja do składu której wchodziły pisarze, dziennikarze, uczeni, historycy i filozofowie, potrzebowała specjalnej wiedzy i umiejętności w ekonomice ta innych zakresach życia społecznego. Przez to FO dość szybko dosięgło przedstawicielstwa klasy robotniczej oraz członków Komunistycznej partii Czechosłowacji. Najważniejszym osiągnięciem FO było to, że ich podtrzymywały akademicy i technokraci, które były poza siłami opozycyjnymi, a były członkami „szarej strefy”. Z jednej strony to oznaczało, że oni nigdy nie byli w opozycji do reżimu komunistycznego, a z drugiej – nigdy nie należeli do partii Komunistycznej¹⁸.

Reżim komunistyczny w Czechosłowacji kapitulował odnośnie szybko. W drugiej połowie grudnia 1989 r. było osiągnięto zgody co do zmiany rządu, obranie Waclawa Gawela prezydentem oraz przeprowadzenie pierwszych wolnych i sprawiedliwych wyborów parlamentu w czerwcu 1990 r. Taki szybki sukces ruchów społecznych nastąpił także przez przedwojenne społeczne, polityczne, ekonomiczne oraz kulturowe tradycje i obyczaje. Komunistom poprzez wszystkie ich starania nie udało się zamienić ich na socjalistyczne. Obywateli zgłosiły się powrócić do tych tradycji ponieważ one ułatwiały ich adaptację w procesie zmian ładu społecznego¹⁹.

Razem z osiągnięciem pierwszoplanowego celu przed FO i SPG powstały nowe, niemniej znaczące zadania. Pod czas postkomunistycznego tranzytu w Czechosłowacji stała aktualną problema narodowego samookreślenia – stosunki wzajemne między dwoma głównymi narodami oraz państwowo-terytorialnymi częściami federacji²⁰.

Wiosną 1990 r. w Bratysławie przeszły demonstracje z wymogą zmienić nazwę państwa żeby odzwierciedlić równouprawnienie dwóch narodów oraz przypomnieć Czechom, Europie i całemu światu, że Słowacy są samodzielnym narodem. Ich cały czas przygnębiało ukrycie pod terminem „Czechosłowacy”. W kwietniu 1990 r. pojawiła się nowa nazwa państwa Czeska i Słowacka Republika Federacyjna. Wszystkie partie słowackie w swoich programach przedwyborczych dodawały punkt o nowym ustroju państwowo-prawniczym. W grudniu 1989 r. była

¹⁸ ШТИНАЛ К., *На прапори чеських президентів міститься гасло «Правда перемагає»* http://gazeta.dt.ua/POLITICS/na_prapori_cheskih_prezidentiv_mistsitsya_gaslo_pravda_peremagae.html [09.2014]

¹⁹ Gomez V., *From Protest to Party: The Transformation of Post-Communist Opposition Movements in East-Central Europe* www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Gomez.pdf [09.2014]

utworzona Słowacka nacjonalistyczna partia, w programie której była wymoga utworzenia nowego niezależnego państwa Słowackiego. Za ustrój konfederacyjny Czechosłowacji pierwszą zaczęła występować Partia swobody – „tradycyjna” partia, istniejąca w ciągu całego okresu socjalistycznego, ale w grudniu 1989 r. zmieniła program.

Latem 1990 r. problem przyszłej państwowości Czechosłowacji staje jednym z najważniejszych w kraju. Stopniowo partie słowackie jak „tradycyjne”, tak i nowo utworzone, podzieliły się ze względu na pytanie słowacko-czeskich stosunków. Jedni występowały za zachowanie federacji, ale w odnowionej demokratycznej formie, drugi – za konfederację lub utworzenie Słowacji jako nowego niezależnego państwa. Do pierwszych można odnieść ruch SPG. W jego przedwyborczym programie z maja 1990 r. odznaczało się pragnienie „występować za pełne samookreślenie narodu słowackiego”. Także było podkreślono: „Słowacką państwowość rozumiemy jako przyrodnicze prawo do zakończenia realizacji aspektów suwerenności współczesnego narodu europejskiego. Jej odrodzenie widzimy w jedynej demokratycznej federacji z taką samą suwerenną czeską państwowością. Federację rozumiemy jako wspólne działania, obopólnie korzystne zjednoczenie sił na podstawie wspólnych wewnętrznych i zewnętrznych, ekonomicznych i kulturowych interesów”²⁰. Z jednej strony Słowacy chciały zostać się z Czechami i korzystać z przewag dużego państwa, a z drugiej strony – pragnęły samodzielności. Taka sprzeczna pozycja nie przeszkodziła SPG zostać się autorytatywną siłą polityczną z dużą ilością zwolenników. Co do FO to one występowały przeciw komunistycznej władzy, pragnęły stworzyć demokratyczne transformacje, zbliżyć się z Europą. W odróżnieniu od SPG, który chciał niezależności Słowacji, FO utworzyło się jako organizacja opozycyjna do kierownictwa Czechosłowacji oraz rządzącej Partii Komunistycznej.

FO i SPG brały udział w pierwszych wyborach parlamentarnych w czerwcu 1990 r. jako szeroka grupa, w skład której wchodziły mniejsze partie i organizacje. FO łatwo zdobyło zwycięstwo w Czeskiej części federacji, około 50% głosów, wtedy jak Komunistyczna Partia – 13%. W Słowackiej części SPG otrzymała też większość głosów.

Nowy parlament federalny z przewagą FO i SPG w pierwszym terminie otrzymał liczne wyzwania. Przede wszystkim nowy rząd miał przeprowadzić dużą ilość ekonomicznych i politycznych reform. Dlatego było przyjęto prawo o lustracji, które działa do dziś. Ono zabrania funkcjonariuszom byłej partii komunistycznej, a także oficerom, agentom, informatorom byłej Służby Bezpieczeństwa Państwowego zajmować wysokie posady w rządzie. Pierwszoplanowymi zadaniami stały pytania konstytucyjne, które dotyczyły statusu federalnego państwa oraz władzy jej części składowych – Czeskiej i Słowackiej republik²¹.

²⁰ Харциева Г., *Отношение словацких партий и движений к дезинтеграции ЧСФР*, „Политические партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям”, 1994, с. 223-239.

²¹ Gomez V., *From Protest to Party: The Transformation of Post-Communist Opposition Movements in East-Central Europe* www.ppsa-acsp.ca/papers-2007/Gomez.pdf [09.2014]

W ten sam czas FO spotkały problemy wewnętrzne co do struktury ruchu oraz nieporozumienia co do miary transformacji ekonomicznej²². Jak i inne ruchy opozycyjne, FO w swej strukturze miał liberalistów, konserwatorów, socjal demokratów, komunistów reformowanych, demokratów chrześcijańskich. Przez taką ideologiczną różnorodność przedstawiciele ruchu były dane nieporozumienia.

Grupa liberalistów rynkowych razem z Ministrem Finansów i ekonomistą W.Klausom występowała za szybką prywatyzację i liberalizację oraz chciała transformować FO w bardziej hierarchiczną partię-organizację. Do oponentów wśród członków FO odnosiły się różne grupy byłych desydentów i komunistów. One występowały przeciwko transformacji FO w partię i akcentowały konieczność utworzenia ekonomiki rynkowej, co miała charakteryzować się mieszanymi formami własności.

Nieporozumienie zaostrzyło się w ostatnie miesiące 1990 r. kiedy W.Klaus stał na czele FO. Jego obranie symbolizowało zwycięstwo tych członków ruchu, którzy podtrzymywali transformację w partię. Przedstawiciele innej grupy FO przeciwdziałali temu, ich celem było podtrzymywanie FO jako ruchu społecznego.

Dane rozbieżności i podziały doprowadziły do rozpuszczenia FO w lutym 1991 r. Grupa W.Klause utworzyła nową partię – Obywatelska Demokratyczna Partia (ODP), wtedy jak liberalna grupa zachowała wolną strukturę i otrzymała nazwę Ruch Społeczny (RS). Trzecia grupa utworzyła Demokratyczny Alians Społeczny (DAS) jako niezależna partia prawocentryczna²².

Wybory w czerwcu 1992 r. przeciwstawiły ODP i DAS trzeciej partii RS, bo inne partie brały udział w koalicjach z nielicznymi grupami pod nazwą Lewy Blok, nawet reformowana Partia Komunistyczna²³.

Z trzech dziedziców FO tylko ODP była najbardziej zorganizowana. Po osiągnięciu pełnej kontroli nad FO grupa na czele z W.Klausom znalazła się w najlepszej i najbardziej wygodniej pozycji. Przy czym zachowała wsparcie większości delegatów regionalnych. W skład kierownictwa ODP wchodziło najmniej przedstawiciele byłej opozycji antykomunistycznej. Jednak wśród członków partii byli technokraci, specjaliści oraz byli urzędnicy komunistyczne. Oni mieli największą kontrolę nad FO i utworzyli jedną z najlepiej organizowanych partii w Czeskiej części Federacji. ODP miało orientację na wartości zachodniej modeli demokracji i ekonomiki rynkowej.

W porównaniu do ODP, w RS i DAS wchodziłi byli desydenci. RS był wolnym ruchem i nie odnosił się do określenia partia polityczna. Nazywał siebie siłą centrową z zasadami wolnego członkostwa. Na czele DAS stali byli desydenci-intelektualiści oraz technokraci

²² Krapfl J., *Civic Forum, Public Against Violence, and the Struggle for Slovakia* <http://www.escholarship.org/uc/item/410258c8> [09.2014]

²³ Szabó M., *Some Lessons of Collective Protests in Central European Post-Communist Countries: Poland, Hungary, Slovakia, and East Germany Between 1989-1993* www.ajk.elte.hu/file/SzaboMate-Lessons.pdf [09.2014]

z Pragi, którzy uważali siebie małą partią specjalistów z liberalnymi oraz konserwatywnymi wartościami.

W wyborach 1992 r. wygrała ODP i jej program szybkiej rynkowej transformacji, otrzymując praktycznie 30%. DAS nie otrzymała nawet i 5% i tym samym nie trafiła do Federalnego Parlamentu Czechosłowacji i ledwie wystarczyło 5,9% głosów, żeby trafić do Parlamentu Czech. RS nie przekroczyło prógu wyborczego na obu poziomach i było pozbawione wpływu na życie polityczne w państwie.

W Słowacji SPG rozpadł się wiosną 1991 r., kiedy wyodrębnił się Ruch za Demokratyczną Słowację na czele z W.Meciarom (RZDS). Jesienią 1991 r. z części SPG utworzyła się konserwatywna partia Obywatelski Demokratyczny Związek na czele z M.Porubiakom, podobna swoją programą i pozycją do ODP W.Klausa.

W czerwcu 1992 r. w Słowacji odbyły się wybory do parlamentu. RZDS nabrał największej głośności, akcentując na konieczności rozpuszczenia federacji oraz osiągnięciu niezależności państwa. Rokowania między ODP i RZDS co do danego pytania doprowadziły do wzajemnej zgody pokojowego rozłączenia kraju²⁴.

Niezgodności pomiędzy członkami FO nie były jedyną przyczyną rozpadu ruchu i przyszłej go instytucjonalizacji. Można wyodrębnić szereg instytucyjnych i wartościowych czynników transformacji ruchów społecznych w Czechach i Słowacji. Ważnym czynnikiem stało skasowanie artykułu Konstytucji co do roli partii Komunistycznej. To pozwoliło FO i SPG działać już jako opozycja parlamentarna, która miała szeroki spektrum praw politycznych oraz utrwalić zasadę pluralizmu politycznego, który też sprzyjał transformacji tych ruchów.

Do czynników wartościowych można odnieść pragnienie Czech i Słowacji do zachodnioeuropejskich wartości, zmiany politycznego dialogu w tych państwach oraz pojawienie nowych zadań podstawą których miało być rozwiązanie poprzednich. Ostatni punkt warunkował utworzenie w ruchach społecznych nie tylko taktyki, a również strategii przyszłych działań co jest charakterną oznaką partii politycznych. Ruchy społeczne w Czechosłowacji były antykomunistyczne, dlatego po osiągnięciu swego celu podstawowego (obalenie władzy komunistycznej) one stawiały przed sobą nowe zadania, wśród których ważne miejsce posiadało przekształcenie demokratyczne. Także ważnym celem SPG w Słowacji było osiągnięcie niezależności własnego państwa. Rozwiązanie tych zadań potrzebowało napisania długoterminowego planu działań, co spowodowało instytucjonalizację ruchów społecznych.

Za dziesięć lat po rozpadzie Czechosłowacji L.Snopka jako były członek SPG zaznaczył: „Podział był jedynym logicznym rozwiązaniem, które W.Klaus wymyślił w 1992 r. Jedno państwo nie może istnieć, jeśli ono znajduje się w rękach dwóch subiektów politycznych, które różnią się ideologicznie...Wiele politologów obwinia nas w stworzeniu „Społeczeństwa przeciw gwałtu”. Mówią jeśli przyłączyłybyśmy się do FO od samego początku to uratowałybyśmy

²⁴ Gomez V., *From Protest to Party: The Transformation of Post-Communist Opposition Movements in East-Central Europe* www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Gomez.pdf [09.2014]

federację. Naprawdę utworzyły SPG w Bratysławie wtedy jak dowiedzieliśmy się o tym. Obie organizacje rozpoczęły swoją działalność jednocześnie. Działaliśmy tak samo, jak i FO w Pradze, ale do 10 grudnia nie było koordynacji naszej działalności. Możliwe, że jeśli uzgodzilibyśmy nasze programy od samego początku, rewolucja mogła by być inna”²⁵.

Brak zdolności do działania władzy komunistycznej w składających się warunkach, pragnienie do wartości europejskich oraz potrzeba zmian demokratycznych były przyczyną utworzenia FO w Czechach i SPG w Słowacji. Ich działalność i szybkie osiągnięcie porządnego wyniku świadczy o ważności tych ruchów w demokratyzacji Czechosłowacji. SPG i FO przedstawiały obywateli, których łączył obraz wspólnego wroga – totalitarna władza komunistyczna. Kiedy obraz zniknął w ruchach odrazu były wydzielone grupy o różnych poglądach politycznych, w tym na przyszły los państwa. Więc transformacji SPG i FO, jak i rozpadu Czechosłowacji nie można było uniknąć.

Rezultat badań może być wykorzystany dla analizy właściwości postkomunistycznej transformacji Czechosłowacji, przyczyn jej rozpadu oraz wyjaśnienie roli ruchów społecznych w osiągnięciu niezależności i rozwiązaniu problemów społeczeństw przejściowych.

---

²⁵ Feffer J., *Creating a Spectacle in Slovakia* <http://www.johnfeffer.com/creating-a-spectacle> [09.2014]